

Oranjeprinses op drift

*Wilhelmina van Pruisen
en de Nederlanders*

Maarten-Jan Dongelmans

WALBURGERS

Omslagontwerp: Mijke Wondergem
Ruitersportret van Wilhelmina van Pruisen (1789) door Tethart Philipp
Christian Haag, Rijksmuseum Amsterdam
Opmaak binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6249 929 4
E-ISBN 978 94 6249 930 0
NUR 681

© 2022 M.J.M. Dongelmans, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen
© 2022 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf	7
I Pril verdriet en geluk (1751-1774)	11
II Haagse zaken (1775-1784)	51
III Op trektocht door het land (1785-1786)	91
IV Het hof in Nijmegen en de glorierijke terugkeer (1786-1787)	115
V Schaduwen over een zonnige toekomst (1788-1794)	155
VI Het lange wachten (1795-1820)	199
Noten	239
Vereenvoudigde stambomen van de Welfen, de Hohenzollerns en de Oranjes	262
Verder lezen	267
Persoonsregister	277

Woord vooraf

Het bekendste en meest imposante portret van Wilhelmina van Pruisen door Tischbein (1789) hangt in paleis Het Loo, de plek waar ze ruim twee eeuwen geleden haar ogen sloot. Daar heb ik het nooit gezien, maar ik kwam het op een andere plek tegen en ging met haar op de foto.

Dat was in december 2019 toen ik dit statige schilderij voor het eerst in het echt bekeek in Enschede, op de tentoonstelling *Johann Friedrich August Tischbein en de ontdekking van het gevoel* van het Rijksmuseum Twenthe. Daarna zag ik een kopie in de vestibule van Huis Doorn, ooit het toevluchtsoord van Kaiser Wilhelm II, een andere telg uit het Huis Hohenzollern. In augustus 2021 kon ik ook daar de neiging om met de fascinerende prinses op doek te poseren niet weerstaan.

Wat weten wij als Nederlanders eigenlijk van deze doortastende vrouw, de moeder van onze eerste Oranjekoning? De eerste grote biografie door Johanna Naber verscheen meer dan een eeuw geleden, geheel in de deftige stijl van die tijd.

In 2009 nam een dubbelbiografie zowel Wilhelmina als haar echtgenoot stadhouder Willem V meer eigentijds onder de loep onder de veelzeggende ondertitel *De laatste stadhouders*. Prinses en prins worden daarin als gelijkwaardige machthebbers geschetst. Ik twijfel eraan of dat beeld juist is. Is het niet eerder zo dat deze trotse vrouw uit Berlijn uitgroeide tot de dominante politieke partner van de stadhouder, die in de nadagen van de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën de touwtjes compleet in handen nam? Welke rol speelde zij daarna in de jaren van ballingschap van de Oranjes en de begintijd van het koninkrijk der Nederlanden? En hoe was het contact van deze oer-Duitse *Königliche Hoheit* met de Nederlanders, hun maatschappij en cultuur?

Hoog tijd dus voor een update waarin deze vragen uitgebreid de revue passeren. *Oranjeprinses op drift* volgt Wilhelmina van Pruisen (1751-1820), het nichtje van koning Frederik de Grote, op de voet. Haar leven komt in de schijnwerpers, wanneer ze in 1767 wordt uitgehuwelijkt aan een van de rijkste prinsen van Europa, die zichzelf in politieke zaken liever door anderen laat leiden. Wilhelmina's ambities en frustraties ontvlammen tegen de achtergrond van een samenleving in verval die haar echtgenoot in toenemende protesten steeds nadrukkelijker verantwoordelijk houdt voor de neergang van de Republiek.

Haar vermoedelijk meest vernederende ogenblik – dat krap drie maanden later tot haar *finest hour* leidt – beleeft de prinses rond haar 36ste verjaardag. De zomer van 1787 wordt gedomineerd door de vernedering aan de Vlist (bekend als de aanhouding bij Goejanverwellesluis), de Pruisische invasie en de glorieuze rentree van de Oranjes in Den Haag.

Maar niets is wat het lijkt. Eenmaal in haar waardigheid hersteld neemt Wilhelmina onverbloemd wraak op haar vijanden. Het maakt de prinses zo gehaat dat ze in het pamflet *Aan Neerlandsch Moeder* zelfs Jesabel wordt genoemd. Deze Izebel, prinses van Fenicië, wekt volgens het Oude Testament door haar manipulaties en intriges zoveel agressie op, dat ze uiteindelijk door tegenstanders uit het raam wordt gegooid en dodelijk verminkt op straat belandt.

Tijd heelt echter ook hier de (meeste) wonden. Wanneer ze als weduwe in 1814 in de voetsporen van haar oudste zoon terugkeert in de Nederlanden en een leven vol liefdadigheid begint, speelt de prinses douairière een bescheiden rol bij het overbruggen van oude politieke tegenstellingen. Nederland waardeert dat in de oude dame, die inmiddels bijna vertederend Willemijntje wordt genoemd.

Een klassiek moment is zeker haar Haarlemse *dinner date* met de patriottische bevelhebber van de aanhouding bij Goejanverwellesluis. De Goudse patriciër mr. Cornelis Johan

de Lange van Wijngaarden, die haar in 1787 voor de ogen van de natie, ja van heel Europa, vernederde door haar onderweg naar Den Haag vast te zetten in een kaasboerderij, mag aan Wilhelmina's tafel aanschuiven. 'Nu bent u mijn gevangene', voegt ze na al die jaren de tegenstander van weleer toe.

In de nieuwe biografie is, naast alle aandacht voor het politieke netwerken en intrigeren, het hofleven en de belangrijke rol van cultuur bij de Oranjes, vooral volop ruimte voor Wilhelmina's persoonlijke leven. Dat laatste onder meer op basis van haar vele brieven (al dan niet in geheimschrift) en het onuitgegeven autobiografische *Mes Souvenirs*. Deze herinneringen ontstaan in Berlijn in 1812, wanneer de prinses nog steeds op drift is. Zicht op of ze 'haar' Nederlanders ooit nog zal terugzien, heeft ze dan nauwelijks.

Tot slot: mijn dank gaat uit naar iedereen die bewust of onbewust heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit boek, geschreven tijdens de pandemie, met name naar Zijne Majesteit de Koning die wederom zijn Huisarchief voor mij openstelde. Mede daardoor was het mogelijk behoorlijk *hautnah* in de buurt van zijn opmerkelijke voorouder te komen. Erkentelijk ben ik ook de meelezers Ger Wieberdink en Patric Aalders, de redacteurs Floor Appelman en May Meurs, en Winnie Urban, die destijds als uitgever van de Walburg Pers dit project meteen omarmde en begin 2020 groen licht gaf.

Het eerdergenoemde staatsieportret uit Het Loo is voor mij sinds ik mij in Wilhelmina van Pruisen ben gaan verdiepen nóg meer gaan spreken.

Ewijk, 31 mei 2022

I Pril verdriet en geluk (1751-1774)

Het nichtje van

Op haar eigen jeugd kijkt ze later met gemengde gevoelens terug. En dat is geen wonder. Het oudste nichtje van koning Frederik II de Grote van Pruisen (1712-1786) ziet op 7 augustus 1751 in het latere *Kronprinzenpalais* van Berlijn het levenslicht. Zij wordt bijna twee maanden later gedoopt en als Frederika Sophia *Wilhelmina* ingeschreven in het doopboek van de Gereformeerde Kerk.* De voornamen van de nieuwe prinses uit het Huis Hohenzollern verwijzen naar haar oom Frederik, de koning, en haar grootvader Frederik Willem I (1688-1740), haar grootmoeder Sophia Dorothea (1687-1757), haar vader August Willem (1722-1758) én Frederika Sophia *Wilhelmina* (1709-1758), haar tante, tevens de lievelingszus van oom Frederik.

Het prinsesje heeft haar vader August Willem, een van de zonen van koning Frederik Willem I van Pruisen, nauwelijks gekend. Hij valt in zijn laatste jaren bij het hof in ongenade vanwege teleurstellende optredens op het slagveld en sterft in eenzaamheid. Over hem schrijft zijn oudere broer, koning Frederik II de Grote, dat hij tekortschiet in besluitvaardigheid en houding, zowel aan het hoofd van het leger als in zijn privéleven. Deze houding is kenmerkend voor de verlichte vorst die voor zijn broers zowel 'het vaste baken als de gevreesde boeman' is.¹ August Willem kan er maar met moeite van worden weerhouden worden om de strijd met zijn zwaar teleurgestelde broer niet publiekelijk uit te vechten. Het belemmert de kleine *Wilhelmina* niet in haar liefde voor haar vader. Wanneer het kind in 1757 met haar familie vanwege de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) Berlijn moet ontvluchten en in fort Spandau verblijft,

* Om verwarring tussen de onderlinge personen te voorkomen zijn roepnamen gecursiveerd.

vindt een tekenend voorval plaats. Een kapitein, die daar gewond arriveert in het uniform van het regiment van August Willem, wordt door Wilhelmina aangezien voor haar vader. Ze rent heel blij, *avec une grande joie*, op hem af. Dat duidt erop, zo vertelt ze 55 jaar later in haar memoires, dat zij, ondanks dat ze hem nauwelijks kende, wel degelijk van hem hield.²

Niet minder opmerkelijk in dit verband is dat Wilhelmina in 1813, vlak voordat ze naar Nederland terugkeert, aan de Berlijnse beeldhouwer Johann Gottfried Schadow (1764-1850) opdracht geeft een borstbeeld van haar vader te maken, op basis van diens dodenmasker, dat ze blijkbaar al die jaren in haar bezit heeft gehad. De marmeren buste van August Willem met de orde van de Zwarte Adelaar bevond zich eind jaren zestig nog op een van de zolders van paleis Het Loo.³ Het meest iconische werk van Schadow is ondertussen de strijdswagen op de Brandenburger Tor in Berlijn, een monument dat ook met Wilhelmina te maken heeft.

Met haar moeder Louise Amalia van Brunswijk-Wolfenbüttel (1722-1780) bouwt ze geen echte band op. Op drieënhalfjarige leeftijd komt de peuter in 1755 tot haar verdriet, net als haar twee broers, onder de hoede van haar grootmoeder, de koningin-weduwe Sophia Dorothea van Pruisen.⁴ Zij is de enige dochter van George Lodewijk hertog van Brunswijk-Lüneburg (1660-1727), afstammeling van het oude Frankische adellijke geslacht der Welfen. Deze Duitse hertog regeerde sinds 1714 over Groot-Brittannië en Ierland als koning George I. Het blijft Wilhelmina haar hele leven in het geheugen gegrift staan en is tevens haar eerste echte herinnering, al weet ze ook enkele meer triviale zaken te benoemen, zoals 'een pop in Neurenbergse kledij'.⁵

Na de dood van de oude koningin komt het meisje onder de verantwoordelijkheid van Elisabeth Christine van Brunswijk-Bevern (1715-1797), de zus van haar moeder en echtgenote van haar oom koning Frederik II de Grote. Wilhelmina's vader heeft immers in zijn testament bepaald dat haar moeder van